**CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ**

**İLAHİYAT LİSANS TAMAMLAMA PROGRAMI**

**(İLİTAM)**

# İSLAM AHLAK FELSEFESİ DERSİ

## II. ÜNİTE

## Ahlak İlminin Diğer İlimlerle İlişkisi

**DERSİN SORUMLUSU**
Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZALP
Cumhuriyet Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi
İslam Felsefesi Öğretim Üyesi

## ÜNİTİDE ELE ALINACAK KONULAR

**I.** Ahlak İlminin Diğer İlimlerle İlişkisi
- A. Ahlak İlminin Psikoloji ile ilişkisi
- B. Ahlak İlminin Sosyoloji ile ilişkisi
- C. Ahlak İlminin Mantık ile ilişkisi
- D. Ahlak İlminin Siyaset ile ilişkisi
- E. Ahlak İlminin İktisat ile ilişkisi
- F. Ahlak İlminin Hukuk ile ilişkisi
- G. Ahlak İlminin Fizik ile ilişkisi

**II.** Ahlak İlminin Temel Kavramları
- A. Değer
- B. İyi-kötü
- C. Mutluluk
- D. Sorumluluk

## ÜNİTEKAZANIMLARI

Bu üniteyi tamamladığınızda;

- Ahlak İlminin Diğer İlimlerle İlişkisi
- Ahlak İlminin Temel Kavramları öğrenmiş ve kavramış olacaksınız.

## AHLAKIN DİĞER İLİMLERLE İLİŞKİSİ VE TEMEL KAVRAMLARI

### I. Ahlak İlminin Diğer ilimlerle ilişkisi

Hiç kuşku yok ki insanı konu alan bütün insan ilimleri birbiriyle yakın ilişki içerisindedir. Zira ele aldıkları konu insandır. Bununla birlikte bu ilimlerden her biri farklı ilkelerden hareket eder, farklı yöntemler kullanır ve insanın farklı bir yönünü ele alır. Onu daha iyi anlayabilmek ve tanıyabilmek için kimi zaman diğer insan ilimlerinin bulgularından yararlanırlar. Esasen bu bir gerekliliktir.

Ahlak ilmi tıpkı hukuk, mantık, siyaset gibi normatif yani kural koyucu bir ilimdir; olguyu tespit veya tasvirle yetinmez. Olması gerekeni araştırır. Onun için önemli olan nihaî gaye, en yüksek iyi veya ahlâkî kemalin gerçekleşmesidir. Fakat ahlak ilminin yalnızca normatif bilimlerle değil, rasyonel bilimler ve pozitif bilimler ile de ilişkisi bulunmaktadır.

#### *a. Ahlak İlminin Psikoloji İle İlişkisi*

Ahlak ilminin psikoloji ile yakın bir ilişki içerisinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Nitekim psikoloji, duyum, algı, hafıza, ezber, hatırlama, isteme, isteme özgürlüğü, hayal, acı, haz, duygu ve bilinç gibi insanın güç ve yetilerini araştırmaktadır. Ahlak ilminin insanı ahlaken kemale ve olgunluğa ulaştırmak için yürüttüğü faaliyetlerde insanın bu güç ve yetilerini göz ardı etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla psikolojinin bulguları ahlak ilmine malzeme sağlamaktadır.

İnsanın ahlaki yaşamı dikkate alındığında görülmektedir ki eğilim, yönelim, istek, haz ve elem gibi iç etkenlerin insan davranışlarındaki tesiri büyüktür. Doğru ahlaki yargılara ulaşabilmek için bunları bilmek gerekir.

Psikolojinin yeni dallarından olan sosyal psikoloji de tecrübeye dayalı prensipler ışığında bireyin toplum içerisindeki davranışlarını araştırmayı uğraş edinmiştir. İnsan davranışlarını araştıran ahlak ilminin de herhangi bir sosyal grubun bir başka sosyal grup veya bireyle ilişkisinde görülen düzenli bazı sonuçları dikkate almaması söz konusu olamaz.

Esasen ahlak ilminin konusunun bir bakıma psikolojiden dar olduğu söylenebilir. Nitekim ahlak ilmi insanın özgür iradeyle ve bilinçli olarak gerçekleştirilen davranışlarını konu edindiği halde psikoloji özgür iradeyle gerçekleştirilmeyen ve bilinçli olmayan çocuk, deli ve hayvanların davranışlarını da araştırmaktadır. Zira ahlak kural koyucu olması

nedeniyle özgür irade ve bilinçle yapılmayan davranışları konu edinmezken, pozitif bir bilim olan psikoloji bunları konuları arasına dâhil etmektedir. (el-Abbâr, 2000: 29 – 30)

### b. *Ahlak İlminin Sosyoloji İle İlişkisi*

Türkçeye toplumbilim şeklinde çevrilen sosyoloji ile de ahlak ilmi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Zira iyi olsun, kötü olsun ahlâki davranışların sonuçları toplumda ortaya çıkmaktadır.

Tıpkı sosyoloji gibi ahlak da, belirli bir çevrede ve belirli bir çağda görülen davranış şekillerine ilişkin ortaya konulan araştırmadır. Ahlak tarafından insanın iradi davranışlarının araştırılması sosyolojinin konusu olan toplum hayatının da araştırılmasını gerektirir. Zira insan toplumsal bir varlıktır ve hayatını toplum dışında yaşaması hemen hemen imkansızdır. O daima bir topluluğun üyesidir. Öte yandan her bireye ilişkin faziletleri araştırma insan gücünü aşar. Ancak bireyin üyesi bulunduğu toplum içindeki davranışları araştırılabilir. Onun sahip olduğu fazileti geliştirmesine yardımcı olacak ya da buna engel olacak etkenler toplumsal bir varlık olması nedeniyle bilinebilir.

Ahlak ilmi bireyin mutluluğu için bir yüksek ideal belirlemektedir. Aynı şekilde sosyoloji de toplum için içerisinde bireyin amacını gerçekleştirebileceği bir ideal düzen belirlemek zorundadır ki bu ikisinin birbiriyle uyum içerisinde olması kaçınılmazdır. (el-Abbâr, 2000: 31)

Sosyoloji, insan toplulukları, onların nasıl yükseleceği, hükümet ve kanunların nasıl oluştuğu dil, din, aile gibi konularda araştırma yapar. Bu gibi konuların bilinmesi, insan davranışlarının doğru mu – yanlış mı, iyi mi – kötü mü olduğu konusunda verilecek hükmü doğrudan etkiler. Öte yandan bir sosyologun da ahlaki yaşama ilişkin ortaya çıkan bulgulardan bütünüyle uzak kalması elbette düşünülemez. Aynı şekilde onun da ahlak ilminin bulgularından yararlanması gerekir. (el-Abbâr, 2000: 31 – 32)

### c. *Ahlak İlminin Mantık İle İlişkisi*

Ahlak ilmiyle mantık arasında da benzerlik bulunmaktadır. Her ikisi de ölçmek ve değerlendirmek maksadıyla insan ruhunun belirli bir yönünü araştırma konusu yaparlar ve normatiftirler. Mantık düşünce eylemlerini araştırırken, ahlak iradi eylemleri araştırır. Her ikisi de gayelerine ulaşmak için ölçütler tespit ederler. Mantık hakikat ölçütünü koyarken, ahlak erdem ölçütünü ortaya koyar. (el-Abbâr, 2000: 32)

### d. *Ahlak İlminin Siyaset Bilimiyle İlişkisi*

Ahlak ilminin en yakın ilişki içerisinde bulunduğu ilimlerden biri de kuşkusuz siyasettir. Nitekim bu iki ilmin bazı bakımlardan birbiriyle birleştiği görülür. İlk olarak konuları ve gayeleri birbiriyle kesişmektedir. Ahlak birey için iyi olanı belirler, siyaset toplum için iyi olanı belirler. Çünkü insan doğal olarak toplumsaldır ve fert de toplumun bir parçasıdır. Bu durumda ahlak, siyaset ilminin bir parçası olmaktadır. Hatta siyaset tüm uygulamalı ilimlerin başıdır ve diğerlerini kendi gayesine ulaşmak için kullanır. Toplum için iyi olanı elde etmek maksadıyla onlardan yararlanır. Bu sebeple siyasetin en önemli görevi, her vatandaşın iyi bir yaşama erişebilmesi için gerekli ortamı ve şartları hazırlamaktır. Zira insanlar yaşamlarında iyiye ulaşmayı gaye edinirler ve mutluluğu kazanmak için iyiye yönelirler. Siyaset ilmi nihai olarak vatandaşlarının hem maddi hem de ahlaki mutluluklarını gerçekleştirmeyi gaye edindiğine göre siyasetçi, vatandaşlarının hem maddi hem de ahlaki açıdan mutluluklarını gerçekleştirmek durumundadır. (el-Abbâr, 2000: 32)

Öte yandan birey ve toplumun iyileri birbiriyle uyum içinde olup örtüşse de iyi olanı elde etmek ve korumak açısından toplum için iyi olan daha kapsayıcı ve daha yetkindir. Bu birey için iyi olanın bilinmemesi anlamına gelmez; fakat toplum için iyi olan daha önemli ve daha saygıdeğerdir; çünkü bütün halkla ilgilidir. (el-Abbâr, 2000: 33)

Kısaca denilebilir ki, devletin gayesi aynı zamanda ferdin gayesidir ki bu da ahlaki hedefe ulaşmaktır. Siyaset ve ahlakın her ikisi de kural koyucudur ve olması gerekenle ilgilenirler. Hem toplum hem de fert için iyi olan adaletin gerçekleştirilmesiyle birleşmiş olur. (el-Abbâr, 2000: 33)

Ahlak ile siyasetin ikinci kesişim noktaları ya da birleştikleri husus ise bireyin ahlak eğitimi alınıdır. Nitekim avam açısından bakıldığında teorinin zorunlu olarak uygulamayı doğurduğu söylenemez. Hâlbuki ahlak uygulamalı bir ilimdir. Çünkü gayesi yalnızca düşünmek veya teori üretmek değildir. İyi olanı bilmek yetmez onu uygulamak gerekir. Oysa ahlakla ilgili kaleme alınan yazılar yahut söylenen sözler insanların çoğunu iyi olana sevk etmekten veya faziletli bir yaşama götürmekten acizdir. Zira insanların çoğunluğu saygıyla değil korkuyla hareket ederler. Rezileti yani erdemsizlikleri işlemekten utançlarından değil ceza korkusuyla kaçınırlar. Bu durumda ahlak ilminin insanları faziletli bir yaşama götürmesi mümkün olmaz. (el-Abbâr, 2000: 33).

Ahlaki bakımdan kötü sayılan davranışlar sergileyen, örneğin şehvetinin kölesi olmuş bir kişiye bunun kötü olduğunu söylemenin veya onunla tartışmanın hiçbir faydası olmaz. Çünkü şehvet mantığa değil, güce boyun eğer. Ahlakın küçük yaşta olsun büyük yaşta olsun insanı çeken veya büyüleyen bir yanı da yoktur. Sonuç olarak ahlaki öğüt ve nasihatlere insanların çoğu aldırış etmezler ancak ceza ve zor karşısında itaat ederler. (el-Abbâr, 2000: 33)

Kendiliğinden fazileti tercih edenler az sayıdaki kültürlü insanlardır. Bunun sebebi, reziletler daima hazza bağlıdırlar. İnsanların hazdan uzaklaşmaları ancak haz yerine acıyı geçirmeleriyle mümkün olabilir. Acı ise kanun tarafından getirilen cezadır. Yani rezilettten uzaklaşmak için kanun tarafından konulan bir cezanın olması gerekmektedir. Çocukların erdemli bir yaşam sürdürmesinde ebeveyn yeterli olmamaktadır. Ayrıca aklın ve hikmetin eseri olan kanunlar güç ve zor kullanarak ebeveynin bu konudaki eksikliğini giderebilir. İnsanlar kendilerinin arzu ve isteklerine karşı çıkanlara doğruyu söyleseler bile sevimsiz davranmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Fakat aynı kişiler doğru olanın yapılmasını emreden devletin kanunlarını sevimsiz görmezler. (el-Abbâr, 2000: 34)

Burada söylenenler ebeveynin çocuk eğitimindeki etkisini küçük görmek anlamında değildir; fakat faziletlerin elde edilmesinde devletin koyduğu yasaların daha etkili olduğu anlamındadır. Söz konusu yasaların etkili olması, yasa koyucunun hükümlerini akla dayandırmasına ve keyfi ya da duygusal hüküm vermemesine bağlıdır. (el-Abbâr, 2000: 34)

### ***e. Ahlak İlminin İktisat İle İlişkisi***

Bilindiği gibi iktisat bilimi, iktisadi kaynakların yönetimini konu edinen, kaynakların yetersizliğinin yol açtığı sorunları araştıran ve toplumsal ihtiyaçların en ileri düzeyde karşılanabilmesi için kaynakların nasıl kullanılması gerektiğini ele alan toplumsal bir bilimdir. Ahlak ilminin ilişki içerisinde bulunduğu ilimlerden biri de siyasi iktisattır. (el-Abbâr, 2000: 34)

Siyasi iktisat, toplum içerisinde insanın servetini, servetinin kaynaklarını, bunları nasıl biriktirdiğini, bunun toplumsal yaşam ile ahlaki yaşamdaki tesirlerini ve bütün bunların yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkiye etkilerini araştırır. Dikkatle bakıldığında ahlakla bu bilim arasındaki yakın ilişki kolayca görülebilir. Çünkü iktisadi ilişkiler ahlaki temellere ve ilkelere dayanmazsa yöneten yönetilen arasındaki ilişkilerin olumsuz bir şekilde kurulmasına

ve her iki taraftan da kötüleşmesine yol açar. Bunun sonuçlarının toplumsal huzursuzluğa yol açacağı ise son derece açıktır. (el-Abbâr, 2000: 34)

### f. *Ahlak İlminin Hukuk İle İlişkisi*

Ahlak ilminin yakın ilişki içerisinde olduğu bir diğer bilim dalı hukuktur. Hem ahlak hem de hukuk toplum hayatı için ölçütler belirleyerek kurallar koyarlar. Fakat sorumluluk, saygı, kural ve ilkelerin kaynağı bakımından birbirinden ayrılmaktadırlar. Çünkü hukuk yalnızca dışa yansıyan ve gözlenebilir olan davranışlarla ilgilenir. Buna dayanarak o davranış hakkında yargıda bulunur. Oysa ahlak insanın iç dünyasına da yönelerek onun dışa yansımayan davranışlarını da konu edinir. (el-Abbâr, 2000: 34)

Genel olarak bakıldığında her ikisinin de konusu insan davranışlarıdır. Her iki ilmin gayeleri de aynıdır. Nitekim her ikisinin de amacı mutluluğa ulaştırabilecek şekilde insan davranışlarının düzenlenmesidir. Ancak ahlak ilminin alanı daha geniştir. Ahlak faydalı olan her şeyin yapılmasını emrederken zararlı olan şeylerin yapılmasını da men eder. Hukukta ise durum farklıdır. Fakire iyilik yapmak ve eşlerin birbirine iyi davranması gibi faydalı olduğu halde hukuken yapılması emredilmeyen davranışlar vardır. Öte yandan yalan söylemek, haset etmek, kin gütmek gibi zararlı olduğu halde hukukun yasaklamadığı davranışlar da bulunmaktadır. Çünkü hukuk her şeye müdahale edemez. O yapılmasını veya yapılmamasını istediği konularda yasa çıkarır ve yalnızca yasaya karşı gelenlere ceza vermesi mümkün olan konulara müdahale edebilir. (el-Abbâr, 2000: 35)

Hâlbuki nimete nankörlük etmek (küfran-ı nimet) ve haset gibi gizli kötülükler (reziletler) vardır ki hukuk ceza vermek üzere bunları hiçbir zaman tespit edemez. Bu konulara yasanın egemen olması mümkün değildir. Çünkü bunlar adam öldürmek veya hırsızlık yapmak gibi değildir. (el-Abbâr, 2000: 35)

Hukuk bilimi davranışları bir de dış sonuçları bakımından dikkate alır. Dış sonucu ortaya çıkan davranışların maksadını da araştırabilir. Ahlak ise yalnızca dış sonuçları olan davranışları değil bütün davranışları araştırır. (el-Abbâr, 2000: 35)

Hukuk bir toplumda yaşayan bireylere "*hırsızlık yapma*", "*öldürme*" dese bile bunun ötesinde bir şey söyleyemez. Oysa ahlak bu ve benzeri fiillerin düşünülmemesini bile söyleyebilir. Hukuk bir devlet başkanının korunmasını ve ona karşı gelinmemesini emredebilir. Fakat devlet başkanına malını iyi ve faydalı bir şekilde kullanmasını emredemez. Bunu da yine ahlak ilmi yapabilir. (el-Abbâr, 2000: 36)

Kimi ahlak yasaları, bir tür toplumsal cezaya elverişli olabilir ve bu cezalar toplumda hukuki yaptırımlar gibi etkili olabilir. Örneğin insanların ahlak kuralını ihlal edenle alay etmesi ve aşağılaması gibi. Dolayısıyla cezalar yalnızca hukuka bağlı olmayıp ahlaki bazı cezalardan da söz edilebilir. (el-Abbâr, 2000: 36)

Bazı ahlakçılara göre hukuk ile ahlakın konuları birbirinden ayrıdır. Bu görüşte olanlara göre, hukuk insanın dışa yansıyan tutum ve davranışlarıyla ilgilenirken, ahlak ilmi, insanın içindeki niyet ve maksatlarıyla ilgilenir. Ancak bu niyet ve maksatlar bazen davranış veya eylem olarak dışa yansımasına rağmen bazen de yansımaz. (el-Abbâr, 2000: 36)

Ahlak kuralları ile hukuk kuralları arasında dört farktan söz edilebilir. Bunlar:

- Hukuk kuralları toplumda güven ve istikrarı sağlamayı amaçlar. Ahlak kuralları ise en yüksek ideali gerçekleştirmeyi ister. Bu durumda birincilerin fayda elde etmeyi gaye edindiğini, ikincilerin ise ideali amaçladıklarını söyleyebiliriz.
- Hukuk kuralları belirli bir toplum yaşamına ilişkindir ve bu yaşamı yasaklar veya yapılmasını ister. Ahlak kuralları ise hem toplum hem de bireylerin yaşam tarzlarıyla ilgilidir. Hukuk eylemin niyetini ancak uygulamaya dönüşmesi halinde dikkate alırken ahlak doğrudan niyeti ölçü alır.
- Hukukun cezaları maddi ve hissedilir şekildedir. Bu bazen aynî, bazen nakdî bazen de hem aynî hem de nakdî olabilir. Ahlakın cezaları ise manevidir. Bu kişinin bizzat kendi içinde veya dışında olabilir.
- Çoğunlukla ahlak kuralları disiplinli ve açık değildir. Oysa hukuk kurallarının bu iki özelliği de taşıması gerekir. (el-Abbâr, 2000: 37 – 38)

### g. *Ahlak İlminin Fizik İle İlişkisi*

Ahlak ilminin fizik bilimiyle de yakın ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü fizikçi tabiatın ve evrenin sırlarını çözerek onu insanlığın hizmetine sunmaya ve insanlık yararına ondan nasıl yararlanılabileceğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Fiziğin bulgularıyla insan yaşamı günden güne değişmektedir. Fakat günümüzde olduğu gibi maddi değişimler insanın ruhi yapısını göz ardı ettiğinde mutluluk getirememektedir. Yalnızca maddi fayda yeterli değildir. Bu nedenle fizik alanında yapılacak her türlü yenilik ve değişmenin ahlak ilminin verilerini dikkate alması gerekmektedir. İnsanların maddi çıkarları ile ruhi ihtiyaçları arasında bir denge kurulması mutlu bir yaşamın temel şartıdır. (el-Abbâr, 2000: 38 – 39).

Nitekim günümüzde yalnızca maddi çıkar fazilet haline dönüşmüştür ki bu durumun yol açtığı yeni sorunlar ortadadır. İnsanlar hem kendi tabiatlarına yabancılaşmakta, hem de topluma yabancılaşmaktadırlar. Maddi çıkarları her şeyin üstünde tutan insanlar doyumsuz bir şekilde süfli arzularını tatmine çalışmakta, bunun için her vesileyi mübah saymakta ve başkalarına verdikleri zararı hiçe saymaktadırlar. Mutlu olabilmek için yalnızca maddi olarak değil, ruhen de tatmin olunması gerekir.

Ahlak ilminin insani bir etkinlik alanı olması nedeniyle her ilim ve disiplinle ilişkisinin olduğu ve her ilmin ahlaki ilkeleri ve kuralları gözetmeye ihtiyacının bulunduğu söylenebilir.

## II. AHLAK İLMİNİN TEMEL TERİMLERİ

### *a. Değer*

Ahlak ilminin en temel kavramlarından olan değer kavramı, felsefe, ekonomi, sosyoloji ve psikoloji için de büyük önem taşır. Felsefenin ahlak, siyaset ve estetik alanlarında kullanılır. Değer ile ilgili sorunlar geçmişten günümüze felsefenin bu alanlarında birçok farklı görüşün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bundan sonra da tartışılmaya devam edilecektir. Terim olarak tarifi de farklılıklar göstermektedir. (el-Abbâr, 2000: 45)

Ekonomide fiyat teorisiyle ilgili olarak kullanılan değer, Marksizmde terim olarak "belirli bir ekonomik düzenin ürettiği mal ve hizmetlerin paylaşımı" manasına gelmektedir. (el-Abbâr, 2000: 45)

Psikolojide herhangi bir insan için son derece önemli olan değerin insan yaşamına yön verdiği ve yol gösterdiği belirtilir. Batı'da analitik psikolojinin temsilcilerinden olan Sommers ve Flugel değerin üst ben ile bağlantılı olduğunu söylemişlerdir. (el-Abbâr, 2000: 45)

Sosyologlar değerin toplumsal yapının temeli olduğunu savunmaktadırlar. Onlara göre değer, sosyal etkileşimden doğan toplumun yapısal bir unsurudur. (el-Abbâr, 2000: 45)

Değerin terim olarak birçok tarifin bulunduğunu belirtmiştik. Bunlardan bazıları şöyledir:

- Davranışların rehberleri ve denetleyicileridir. Sosyal yapıyı koruyan düzenin bekçileridir.

- Bireyin kendisine ulaşmaya çalıştığı gayelerle ilgili kavramlardır. Bu gayeler ara yakın veya uzak gaye olabilirler.
- Kendimiz ve başkaları için önemli saydığımız ve gerçekleştirmek istediğimiz ilke ve ölçütlerdir. Doğruluk, güvenirlik, iffet vb. gibi.
- Değer, davranışsal beklentilerimiz toplamıdır. (el-Abbâr, 2000: 46 – 47)

İnsan değer ve ölçütlerini içinde yaşadığı toplumdan ve hayatına yön veren kültürden elde ettiği deneyimleri, tecrübeleri ve birikimiyle oluşturur. Aileden, ebeveynden, akrabalardan, arkadaşlardan, hocalardan, eğitimcilerden, iletişim araçlarından vb. aldığımız değerler böyledir. (Bkz. Erdem, 2002: 37 – 38).

İslam açısından bakıldığında ise değer: " Kişinin doğruya götüren herhangi bir şey hakkında Kur'an, Sünnet ve diğer dinî kaynaklardan aldığı ilke ve kurallara göre çıkardığı hükümlerdir. Her söz ve eylem hakkında bu ölçütlere göre yargıda bulunmaları ve kendileri üzerinde etkisi olması için genel olarak bütün insanlara hitap eder" (el-Abbâr, 2000: 48)

Bir de değer yargılarından söz etmek gerekir. Buna göre değer yargıları, değerin bir konuya yüklenmesiyle ortaya çıkar. Örneğin, doğruluk iyidir, yalan kötüdür vb. gibi.

### *b. İyi – Kötü*

Ahlak felsefesinin en temel ve en çok tartışılan kavramlarındandır. İyi olan kendisinde bir değer bulunduğu için iyidir. Kötü olan ise değere sahip olmadığı ya da değere sahip olanın değerine zarar verdiği için kötüdür. Fakat ahlakın temellendirilmesinin farklılıklar göstermesi, iyi ve kötünün tanım ya da tarifini de etkilemiştir. Zira her ahlak düşünürü ahlakı kendi perspektifiyle tanımlamıştır. Burada ahlak felsefesinin konusu olan iyi veya kötü, bireyden bireye değişiklik gösteren göreceli iyi veya kötü değil, mutlak anlamda iyi veya kötüdür.

Bazı düşünürler iyi ve kötünün insan bilincinin mahiyetinde, aklında ve insanın yaratılışında olduğunu savunmuşlardır. Diğer bazıları bu iki kavramı haz, elem, fayda gibi unsurlarla ilişkilendirmiş, başkaları da evrensel ahlak yasasının veya Allah'ın emir ve yasaklarının iyi olduğunu savunmuşlardır. (Erdem, 2002: 40).

İslam ahlakçıları iyi ve kötü sorununu hüsün – kubuh başlığı altında incelemişlerdir. Hüsün – kubuh İslam ahlakında üç manada kullanılmıştır. Birinci manaya göre hüsün bir yetkinliğe, kubuh da bir eksikliğe delalet eder. İkinci olarak hüsün gayeye uygun olma, kubuh

ise gayeye uygun olmamadır. Üçüncü anlamda hüsün, dünyada övülmeye, ahrette sevaba; kubuh dünyada yerilmeye, ahrette azaba sebep olan şeydir. (Erdem, 2002: 94 – 95).

***c. Mutluluk***

Genel olarak ahlak ilminin ve tüm diğer ilimlerinin gayesi olarak gösterilen mutluluk, ahlakın en önemli kavramlarından biridir. Mutluluk genişliği ve genelliği nedeniyle felsefi anlamda tanımı yapılması son derece güçtür. Onun "**sürekli haz alma hali**" olduğu söylenebilir. Mutlu olan insan içinde bulunduğu hali sürdürme ve onu kaybetmeme arzusu içerisindedir. Buna göre bir anlamda mutluluğun bir dinginlik hali olduğunu söylemek de mümkündür.

Din de insanların mutluluğunu hedeflemektedir. İslam düşünürleri dini tarif ederken, onun insanı her iki dünyada da mutlu etme amacına vurgu yaparlar. Öte yandan Kur'an'ın ifadelerine bakılırsa mutluluğun insanın özgürlüğüyle de yakın ilişkisi bulunmaktadır. Zira insanların mutlu hayata erişmesi halinde her türlü isteklerine hiç zorlanmadan ulaşabileceği belirtilmektedir. Her istek ve dileklerinin yerine getirileceği vurgulanmaktadır. Aynı şekilde Kur'an'ın acı verecek her şeyden kurtulma vadi mutluluğun acıdan kurtulma ve sürekli bir hazza kavuşma durumu olduğu görüşünü desteklediği söylenebilir. (Altıntaş, 1999: 44 – 52).

***d. Sorumluluk***

En kısa ifadesiyle sorumluluk, kişinin söz ve eylemlerinin sonucuna katlanmayı üstlenmesi demektir. Ancak Kur'an açısından sorumluluğun doğrudan insan olmakla ilişkilendirildiği görülmektedir. Nitekim Ahzab suresinin 72. Ayetinde şöyle buyrulmaktadır:

انا عرضنا الامانة علي السموات والارض و الجبال فابين ان يحملنها و اشفقن منها و حملها الانسان انه كان ظلوما جهولا

*"Biz sorumluluğu (emaneti) göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup titremişlerdir; onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zalim ve çok cahildir." (Ahzab, 33/72)*.

Şu halde Kur'an insan olmayı sorumlu olmanın gerekçesi saymaktadır. Kuşkusuz bu sorumluluk yeryüzünü Allah'ın emirleri doğrultusunda ve sünnetullah çerçevesinde yeniden inşa etme sorumluluğudur.

Sorumluluğu kabul eden insan onun sonucunda uğrayacağı yaptırımları da peşinen kabul etmiş demektir. Çünkü sorumluluğun üstlenilmesi beraberinde yükümlülüğü getirir. Yükümlülüğünü yerine getirmemenin ise müeyyidesi vardır.

Sorumluluk salt ahlaki, dini ve sosyal sorumluluk olmak üzere üçe ayrılır. Burada salt ahlaki denilmesinin sebebi, dini ve sosyal sorumlulukların da ahlaki bir boyutunun bulunmasıdır. Yani her sorumluluk üstlenildiği andan itibaren artık ahlaki bir boyutu da içine alır. İnsan ya içinden gelen bir sorumluluk üstlenir ki bu durumda kendimizden başka hiç kimse bizi bu sorumluluğu yerine getirmeye mecbur edemez. Örneğin bir sokak hayvanına su vermek veya gönüllü olarak çevre temizliği yapmak böyledir. İkinci olarak sorumluluk bize dışarıdan yüklenmiş de olabilir. Bu toplum veya din olabilir. Kuşkusuz sorumluluğu üstlenebilmek için özgür iradeyle benimsenmiş olması gerekir. (Altıntaş, 1999: 112 – 122).

**ÖZET**

Ahlak ilmi, başta insan bilimleri olmak üzere birçok bilim ile ilişki içerisindedir. Bir yandan ahlak diğer bilimlerin bulgularından ve verilerinden yararlanırken bazen de söz konusu ilimler ahlak ilminin ilkelerinden yararlanmak durumundadırlar.

Bu ilimlerden birincisi olan psikoloji, kimi davranışlara kaynaklık eden ruha ait yeti ve güçleri araştırır ki onun bulguları ahlaki yargılarda belirleyici olur. Psikolojik terapi ahlak ile psikolojinin karşılıklı etkileşimine örnek gösterilebilir.

Sosyoloji de tıpkı ahlak gibi insan davranışlarını konu edinir. Her ikisinin de gayesi birey ve/veya toplumu bir ideale taşımaktır. Bu iki ilmin de karşılıklı olarak birbirinin verisine ihtiyaç duydukları görülür.

Mantık ilmiyle ahlak ilmi arasında, mahiyet ve yöntem benzerliği bulunmaktadır. Her ikisi de ruhun güç ve yetilerini kendi amaçları doğrultusunda ele alırlar ve her ikisi de normatiftir. İnsan ruhunun güç ve yetilerini araştırmaları ise her ikisinin ortak alanıdır.

Ahlak ilmi gibi normatif olan bir diğer ilim ise siyasettir. Ahlakla siyaset konu ve gaye bakımından birbirlerine son derece yakındırlar. Birincisi birey için iyi ve erdemli olanı araştırırken ikincisi de toplum için iyi ve erdemli olanı araştırır. Her ikisi de mutluluğu amaçlar. Ayrıca ahlakın bir eğitim ve öğretimi gerektirmesi nedeniyle siyasetin eğitim – öğretimdeki ilkeleri, yöntemi, amacı vb. ahlak için son derece önem taşımaktadır.

Ahlak ilmi iktisat ile ilişkilerinde sermaye biriktirme yöntemleri, sermayeyi kullanma ve sermayeyi yöneten ile yönetilenler arasındaki ilişkiler gibi hususlarda görülen davranış ve tutumlarla ilgili iktisadın verilerinden yararlanır. İktisat da tüm bu süreçlerde ahlak ilminin ortaya koyduğu ilkeleri dikkate alır.

Ahlak ilmi gibi insan davranışlarını ele alan bir başka ilim dalı ise hukuktur. Her ikisi de normatif olmakla birlikte ahlakın davranışlar için belirlediği kurallar kişiden kişiye değişiklik gösterebileceğinden açık ve disiplinli değildir. Oysa hukuk kuralları hem açık hem de disiplinli olmak zorundadır. Gayesi bakımından da birbiriyle uyuşan bu iki ilmin arasında gayeye ulaşmak üzere konulan hedeflerde farklılık vardır. Hukuk toplumda güven ve istikrarı sağlayarak ahlak ise en yüksek ideali gerçekleştirerek gayesine ulaşmak ister. Ahlak bir davranıştaki niyeti, hukuk ise birinci derecede sonucu esas alarak değerlendirir.

Ahlak ilminde kullanılan değer, iyi – kötü, mutluluk, sorumluluk gibi terimler bulunmaktadır. Ahlak açısından **değer**, çeşitli şekillerde tarif edilse de daha ziyade davranışların ilke veya gayesi anlamında anlaşıldığı görülmektedir. Esasen ahlaki değer, bir davranış veya kavramın içeriğine olan inançla ortaya çıkmaktadır. Oluşumunda insanın tüm iç ve dış evreni rol alabilmektedir.

Genel olarak akıl, fıtrat, haz ve acı gibi insandaki davranış ilkeleriyle ilişkilendirilen **iyi ve kötü**, İslam ahlakçıları tarafından husun – kubuh sorunu çerçevesinde ele alınmıştır. Terim olarak mutlak anlamda kullanılmış olup belirli bir varlığın veya davranışın iyi olması anlamında değildir.

Gerek dinin gerekse ahlakın nihai gayesini oluşturan mutluluğun sürekli haz alma hali olduğu söylenebilir. Son tahlilde bütün ilimlerin ona ulaşmayı nihai gaye edindiği görülür.

Sorumluluk, kişinin söz ve eylemlerinin sonucuna katlanmayı üstlenmesi demektir. Kur'an ise insanın emaneti (insanı insan kılan aklı) kabul ederek sorumluluğu üstlenmiş olduğunu bildirmektedir.

## BU ÜNİTEDE BAŞVURULAN VE BAŞVURULABİLECEK KAYNAKLAR

1. El-Abbâr, Mevze Ahmet Râşid, el-Bu'du'l-Ahlâkî es-Siyâsî 'İnde'l-Farabi ve'l-Mâverdî ve İbn Teymiyye, İskenderiye, 2000.
2. Erdem, Hüsamettin, Ahlak Felsefesi, Konya, 2002.
3. Altıntaş, Hayrani, İslam Ahlakı, Ankara, 1999.

4. İnayet Aydın, **Yönetsel, Mesleki ve Örgütsel Etik**, Pegema Yayıncılık, İstanbul 1998.
5. Türkeri, Mehmet, “Bazı İslam Ahlak Kuramlarındaki Ortak Noktalar”, D.E.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, S. XIX, İzmir 2004, ss.3 – 19.